

Управління культури і туризму
Харківської обласної державної адміністрації
Харківська обласна універсальна наукова бібліотека

Лицар козацької звитяги
Іван Дмитрович Сірко
(між 1605 та 1610–1680)

Рекомендаційний бібліографічний
показчик

Харків 2005

Лицар козацької звитяги Іван Дмитрович Сірко (між 1605 та 1610–1680): Рек. бібліогр. покажч. / Упр. культури і туризму Харк. облдержадмін. Харк. обл. універс. наук. б-ка; Уклад. Г.М. Єрофєєва. – Х., 2005. – с.

Видання виходить з нагоди 400-річчя від дня народження військового і політичного діяча 2-ї половини XVII ст., кошового отамана, полковника Івана Дмитровича Сірка. Його багатолітній ратний труд супроти ворогів України полягав у зміцненні могутності і незалежності українських земель, вільності Запорізької Січі.

До рекомендаційного покажчика увійшли відомості про життєвий шлях славнозвісного полководця та література про нього.

Підготовка рекомендаційного бібліографічного посібника в основному проводилася за фондами Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Матеріал розміщено за розділами:

- “Легендарний кошовий отаман Війська Запорізького”: Бібліографічна довідка
- Дати життя і діяльності І.Д.Сірка
- Література про життєвий шлях І.Д.Сірка
- Іменний покажчик

Бібліографічну інформацію про І.Д.Сірка розміщено в логічній послідовності.

Посібник призначено широкому колу читачів, усім тим, хто цікавиться історією України, Слобідського краю, життєписом прославлених представників українського козацтва.

Укладач Єрофєєва Г.М.

Редактор Грайворонська Н.І.

Комп’ютерний набір Конопля Л.М.

Відповідальний за випуск Ракитянська В.Д.

Легендарний кошовий отаман Війська Запорізького

“Ой, не вітер в полі грає,
Не орел літає -
Ото Сірко з товариством
По степу гуляє!”
(З народної пісні)

Запорізька Січ виплекала велику когорту героїв-борців за козацьку вольницю, проти поневолення українського народу. Досить згадати Івана Підкову, Петра Сагайдачного, Івана Сулиму, Максима Кривоноса та ін. Серед них яскравою зіркою сяє ім'я Івана Сірка. У 60–70-ті роки XVII ст. в Україні не було більш популярної людини, ніж І.Сірко. Незвичайним в історії українського козацтва є те, що вісім разів поспіль (за дослідженнями інших істориків – дванадцять) Запорізька Січ обирала його кошовим отаманом. Унікальним явищем у світовій історії воєнних баталій є те, що славетний отаман здобув у битвах 55 перемог. Після Богдана Хмельницького кращого полководця, ніж Іван Сірко, Україна не знала.

За давністю років не збереглося точних даних, де народився Іван Дмитрович Сірко. Деякі історики вважають, що він уродженець слободи Мерефа (нині місто Харківської області), деякі – що він родом з Поділля, можливо Вінниччини. Наразі і рік народження Сірка не встановлено. Науковці вважають, що він народився на початку XVII ст., приблизно між 1605–1610 рр.

Перша половина життя являє собою суцільну білу пляму. Можна припустити, що у дитячі роки він здобув певну освіту, оскільки був грамотним.

Вперше ім'я І.Сірка згадується у літописах як учасника морського походу козаків кінця 1620-х рр. Матеріали французьких документів свідчать, що за результатами переговорів запорізьких козаків (серед них був січовий отаман І.Сірко – квітень 1645 р.) і французького командування, 2 тисячі найманих козаків на чолі з Сірком були перевезені морем із Гданська (Польща) до м. Кале (Франція), де брали участь у франко-іспанській війні, допомогли армії принца Конде здобути надзвичайно укріплену іспанську фортецю Дюнкерк на узбережжі Північного моря.

Хоробрий полковник запорізьких козаків не міг стояти осторонь подій визвольної війни українського народу 1648–1657 років. Під час воєнних дій під Жванцем восени 1653 р. армія Богдана Хмельницького разом з кримськими татарами оточила польське військо. Але зрада хана Іслам-Гірея III дозволила вислизнути з кільця. Дорогою до Криму татари грабували подільські міста і села, забираючи до полону людей. Іван Сірко зі своїм загоном настигнув зрадників-татар і розбив їх уцент, звільнив подолян. Відтоді захист України від турецько-татарської і польської агресії Іван Дмитрович визначив головним сенсом свого подальшого життя.

Рішення Переяславської ради 1654 р. І.Сірко не підтримав. Разом із Запорізькою Січчю, полковниками Полтавського, Уманського, Брацлавського полків та полководцем Іваном Богуном відмовився присягати на вірність цареві Олексію Михайловичу. По смерті Богдана Хмельницького (липень 1657 р.) І.Сірко стає однією з чільних постатей у політичному житті України. У 1658–1660 рр. його обирають полковником Вінницького (Кальницького) полку. У 1659 р. І.Сірко виступив проти політики гетьмана І.Виговського. Організував військовий похід на Акерман, що привело до розпаду українсько-польсько-татарської коаліції, спрямованої проти царського уряду і не дало змоги І.Виговському скористатися наслідками перемоги під Конотопом для зміцнення державності України. Все це значною мірою зумовило скинення гетьмана.

І.Сірко в присутності Юрія Хмельницького відмовився підписувати російсько-український договір 1659 р., котрий значно обмежував гетьманську владу та козацькі вільності. Восени 1660 р. під натиском пропольської старшини Ю.Хмельницький присягнув польському королю. Проте лівобережні козацькі полки не підкорилися вимогам Юрія, що привело до розподілу України на Лівобережну і Правобережну.

Розчарований політикою Ю.Хмельницького, І.Сірко вирушає до Запорізької Січі, яка на той час знаходилася біля гирла ріки Чортомлик і відтоді називалася Чортомлицькою. Знаного серед січовиків Івана Дмитровича як мужньої, енергійної людини високих моральних якостей з почуттям високої гідності славно зустріли його запорожці і залюбки обирали кошовим отаманом Війська Запорізького упродовж багатьох років (1659–1660, 1664–1665, 1670–1672, 1675–1680). Такої шани не мав жодний кошовий ні до, ні після І.Сірка. Як кошовий отаман він володів даром впливу на маси, мав талант політичного діяча, вирізнявся принциповістю, глибоким знанням ситуації, здібністю обирати правильну стратегію Січі, від позиції якої залежало багато чого в історичній долі українського народу. І.Сірко був глибоко релігійною людиною, до аскетизму скромним у побуті. Кошовий жив у курені разом із козаками, харчувався із спільного казана, носив простий одяг, полюбляв пасічникувати.

Під час кампаній І.Сірко набув слави талановитого полководця. Воював кошовий нестандартними методами, постійно демонструючи особисту хоробрість, мужність, відвагу та невтомну завзятість. Талановитий стратег і винахідливий тактик, Сірко діяв несподівано і блискавично, завжди був непрогнозованим для ворогів. Майже 27 років він боронив Україну від ворожих нападів, провівши загалом близько ста великих і малих дуже вміло організованих воєнних походів на Крим, татарські фортеці нижнього Дніпра, на Очаків, Бендери, Кучманський і Чорні шляхи; здійснив ряд морських походів за Дніпро і Буг та ін.

У 1660–1661 рр. І.Сірко брав участь у виступах запорізьких козаків на Крим. У жовтні і грудні 1663 р. він очолив два великих походи на Перекоп, визволив десятки тисяч полонених, силоміць повернутих у рабство.

Запорізька Січ захищала Україну від посягань Речі Посполитої. У 1659 р. І.Сірко виступив із загоном козаків проти польського короля, який уклав союз із кримським ханом. За успішну битву у пониззя Бугу та Дністра цар подарував кошовому на 300 рублів соболині хутра та 200 червінців. У жовтні 1663 р. польські війська намагалися відвоювати Лівобережну Україну. Щоб повернути на свій бік популярного отамана, король Ян Казимир надіслав Сіркові 300 червінців і золотий ланцюг. Проте непідкупний кошовий організував народний виступ і разом із запорожцями відкинув поляків аж до Дністра. То була остання спроба Польщі повернути собі лівобережну частину українських земель.

У січні 1664 р. разом з московськими військами І.Сірко вів воєнні дії проти правобережного гетьмана П.Тетері та польських військ під командуванням С.Чарнецького.

У ці тяжкі часи для України тисячі мешканців Правобережжя, рятуючись від польського гноблення, переправлялися на лівий берег Дніпра, осідали території Дикого Поля (так називалася степова територія південної і східної України). За історичними свідченнями 60-ті роки XVII ст. (за деякими даними – у 1664–1668 рр.) можна назвати харківським періодом І.Сірка. Його родина проживала на хуторі Сірківка (тепер Серіковка) за дві верстви від слободи Мерефа, мала будинки, млин, займалася господарюванням. І.Сірко був одружений, мав двох синів і двох дочок. Один із синів був одружений із дочкою молдавського господаря Хінкула, загинув під час воєнного походу у липні 1673 р. Другий син одружився із дочкою покійного гетьмана І.Брюховецького. Доньки вийшли заміж за козаків і проживали неподалік Мерефи. У 1665, 1667–1668 рр. І.Сірка обирають полковником Харківського полку.

Будучи харківським полковником він не пориває тісних зв'язків з Гетьманщиною і Запоріжжям. У 2-й половині 1660-х рр. він брав участь у боротьбі проти претендента на гетьманську булаву П.Суховія. У 1667 р. разом із запорожцями під проводом кошового І.Рога здійснив спустошливий набіг у Крим, змусивши ханський двір переховуватися у горах.

Після укладення важкого для України Андрусівського миру, за яким Московська держава і Річ Посполита поділили між собою українські землі, Іван Дмитрович дотримується політики гетьмана І.Брюховецького. Він не тільки прихильно ставиться до народного повстання супроти свавілля царської адміністрації у слободі Красний Кут і на Торських солеварнях, а й очолив виступи (березень 1668 р.) в містах Харківського полку – Маяцьку, Змієві, Валках, Мерефі. Не дивлячись на підтримку населення Слобожанщини, донських козаків Степана Разіна повстанці зазнали поразки під Харковом.

Після вбивства І.Брюховецького і проголошення Петра Дорошенка гетьманом всієї України І.Сірко повертається на Січ. Упродовж 1668 р. він організовує чотири успішні походи до Криму.

У складний історичний період України, відомий як сумнозвісна “Руїна”, Іван Дмитрович часто втручався в хід складних подій на Правобережній

Гетьманщині. У 1671–1672 рр. очолив народні виступи; підтримав колишнього отамана, уманського полковника М.Ханека, який дотримувався пропольської орієнтації. Оскільки діяльність І.Сірка, як реального претендента на булаву, суттєво впливала на хід тогочасних подій московські старшини, діючи у порозумінні з представниками козацької старшини, спромоглися заарештувати отамана чи то в Полтаві чи то в Нових Санжарах (квітень 1672 р.) та відправити до Сибіру, у Тобольську в'язницю. У зв'язку із зростанням турецько-татарської загрози, клопотанням січового товариства, гетьмана Лівобережної України І.Самойловича і навіть майбутнього короля Речі Посполитої Яна III Собеського І.Сірка було звільнено улітку 1673 р. Не вагаючись, він очолив похід до турецької фортеці Аслам-Кермень, а потім розгромив татарів в Очакові, Ізмаїлі, Перекопі.

В останній період життя І.Сірко організував ще чимало походів, зокрема тільки проти ординців він провів понад 60 боїв і всі виграв. Під час битви під Сивашем (1675 р.) об'єднані загони запорожців, донських козаків і калмиків під командуванням кошового отамана розгромили ханське військо і турецьких яничар, звільнили понад 7 тис. людей.

У 1676 р. під час зречення П.Дорошенка І.Сірко прийняв від нього гетьманські клейноди. Велика популярність кошового серед народу могла забезпечити його вибрання гетьманом, але він не претендував на булаву.

У 1677–1678 рр. І.Сірко разом з російськими військами провів декілька блискавичних воєнних операцій. За результатами Чигиринських походів було зупинено натиск 200-тисячної турецько-татарської армії. Татари вважали І.Сірка за великого чарівника, називаючи його “руським шайтаном”. В останній рік життя кошового турки намагалися підкупити його, фізично знищити. Не мала успіху й спроба заключити з ним сепаратний мир.

1680 року, повертаючись з переможного походу над ординцями, І. Сірко занедужав. Він поїхав за десять верств від Січі, на пасіку в с. Грушівку (тепер с. Іллінка Томаківського району Дніпропетровської області). 1 серпня Іван Дмитрович помер. Тіло кошового було перевезено по Дніпру, поховано (12 серпня) у полі за Запорізькою Січчю. Під час будівництва Каховського водосховища прах І.Сірка перенесено на курган поблизу Старої (Чортомлицької) Січі (неподалік с. Капулівки Нікопольського району Дніпропетровської області).

Постать І.Сірка займає особливе місце в пантеоні української слави. Ще за життя кошового було складено чимало народних пісень, переказів, дум, легенд. З його ім'ям пов'язано переказ про дотепний лист запорожців туркам, що став сюжетом для відомої картини І.Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану”. Анонімний сучасник присвятив йому героїчну поему польською мовою “Короткий опис Сіркових діянь”. Про життя його родини існує дума “Вдова Івана Сірка і Сірченки” (запис 1805 р.), про героїчні подвиги кошового – легенда “Як Сірко переміг татар”, “Урочище Сірківка”. Образ І.Сірка відображено у багатьох художніх творах. В історичній повісті

Ф.В.Булгаріна “Звільнення Теробовлі” (1823) висвітлено місце українського козацтва, у т.ч. І.Сірка у боротьбі Речі Посполитої з Османською імперією. На початку ХХ ст. письменник А.Кащенко написав популярні оповідання про героїку Запорізької Січі “Сіркова слава” (1903), “Сіркова могила (1908). Діяльність І.Сірка висвітлено у творах Д.Яворницького “Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низовых козаков”, В.Кулаковського “ Іван Сірко”, В.Малика “Таємний посол”, Ю.Мушкетика “Яса”, А.Химка “Засвіти”.

Пам’ятники І.Сірку було встановлено в с. Капулівці (1956р.) та Мерефі (1993р).

Дати життя і діяльності І.Д. Сірка

- між 1605–1610 – У слободі Мерефа (за іншими даними – на Вінниччині) народився І.Д.Сірко
- кінець 1620-тих рр. – Брав участь у морському поході козаків проти Османської імперії
- 1645, жовтень 1646 – Дві тисячі найманих запорізьких козаків на чолі з І.Сірком беруть участь у франко-іспанській війні, надають допомогу війську принца Конде під час захвату іспанської фортеці Дюнкерк
- 1648–1657 – Брав участь у Визвольній війні українського народу
- 1658–1660 – Обрано полковником Вінницького (Кальницького) полку
- 1659 – Рішуче виступив проти політики гетьмана І. Виговського, організував військовий похід на Акерман, що привело до розпаду українсько-польсько-татарської коаліції. Відмовився підписувати російсько-український договір
- 1659–1660 – Обирають на посаду кошового отамана Війська Запорізького упродовж багатьох років (1659–1660, серпень 1664–1665, 1670–квітень 1672, вересень 1673– серпень 1680)
- 1660–1661 – Брав участь у походах запорізьких козаків на Кримське ханство
- 1663, жовтень – Під проводом І.Сірка та Г.Косагова здійснено похід козаків і московських загонів на Крим
- 1664, січень – Разом із царськими військами організував похід на Правобережну Україну, воювали проти гетьмана П.Тетері та польського війська під командуванням С.Чарнецького
- 1664–1668 – Поселився з родиною під Харковом, за дві верстви від

Мерефи. Обрано на посаду полковника Харківського полку (1664–1665, 1667)

- 1667 – Разом із запорожцями під проводом кошового І. Рога здійснив спустошливий набіг на Кримське ханство
- 1668 – Організував чотири походи на Кримське ханство
- 1668,
березень – Очолив виступи проти гніту царської адміністрації в містах Харківського полку – Маяцьку, Змієві, Валках, Мерефі за підтримкою населення Слобожанщини, донських козаків. Під Харковом повстанці зазнали поразки
- 1670,
червень – Очолив похід на турецьку фортецю Очаків
- 1671–
початок
1672 – Очолив народні виступи на Правобережній Україні, підтримав пропольську орієнтацію уманського полковника М.Ханенка
- 1672,
квітень – Був заарештований представниками царської адміністрації і відправлений до Сибіру у Тобольску в'язницю
- 1673,
початок
літа – Було звільнено із Тобольської в'язниці
- 1673, друга
половина – Очолив походи проти турків і татарів до Очакова, Ізмаїла, Перекопу
- 1675 – Об'єднані загони запорожців, донських козаків і калмиків під командою І.Сірка ущент розбили турецьке-татарське військо під Сівашем, звільнили понад 7 тисяч людей
- 1677–1678 – Разом з російськими військами провів декілька воєнних операцій
- 1680,
1–12 серпня – Після чергового воєнного походу І.Сірко занедужав. Поїхав за десять верств від Січі, на пасіку в с. Грушівку (тепер с. Іллінка Дніпропетровської області). 1 серпня І.Сірко помер. Поховано (12 серпня) у полі за Запорізькою Січчю. Під час будівництва Каховського водосховища прах перенесено на курган, неподалік с. Капулівки Дніпропетровської області

Література про життя та діяльність І.Д. Сірка Біографічні довідки про І.Д. Сірка

1. Маслійчук В. Сірко Іван Дмитрович / В.Маслійчук, Р.Шуст // Довідник з історії України / За ред. І.Підкови, Р.Шуста. – К., 2002. – С.754-755.
2. Мицик Ю.А. Сірко Іван Дмитрович / Ю.А.Мицик // Українське козацтво: Мала енцикл. / Н.-д. ін-т козацтва при Запоріз. держ. ун-ті; Редкол.: Ф.Г.Турченко, С.Р.Лях, С.Ф.Плецький. – К.: Запоріжжя, 2002. – С. 445: ілюстр.
3. Олійник О.Л. Кошовий отаман [І.Сірко в 1659–1660, 1664–1665, 1670–1680 рр.] / О.Л.Олійник // Там само. – С. 267-269: ілюстр.
4. Прилуцький В.І. Сірко Іван Дмитрович // Юридична енциклопедія / Редкол. Ю.С.Шемшученко, М.П.Зяблюк, В.П.Горбатенко та ін. – К., 2005. – Т. 5. – С.497: ілюстр.
5. Сірко Іван // УСЕ: Універсальний словник–енциклопедія / Ред. рада: М.Попович, І.Дзюба, Н.Корнієнко та ін. – 2-ге вид., доп. – К.; Л., 2001. – С. 1239.
6. Сірко Іван Дмитрович // Радянська енциклопедія історії України / Редкол.: А.Д.Скаба, Б.М.Бабій, С.М.Бібіков та ін. – К., 1972. – Т. 4. – С. 102.
7. Сірко Іван Дмитрович (?–1680): Ватажок запоріз. козаків у другій половині XVII ст. // Провідники духовності в Україні: Довідник / За ред. І.Ф.Кураса. – К., 2003. – С. 96–97.
8. Смолій В. Сірко Іван Дмитрович / В.Смолій // Малий словник історії України / Редкол.: В.Смолій, В.Верстюк, С.Віднянський. – К., 1997. – С. 361.
9. Шуст Р. Сірко Іван // Довідник з історії України: У 3 т. / Ін-т іст. дослідж. Львів. держ. ун-ту; За ред. І.З.Підкови, Р.М.Шуста. – К., 1999. – Т. 3. – С. 169.
- * * *
10. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові Запорозької Січі / О.М.Апанович. – К.: Либідь, 1993. – 228 с.: ілюстр. – Із змісту: Славетний кошовий отаман Запорозької Січі Іван Сірко. – С. 134–149.
11. Апанович О.М. Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії, 50-70-і рр. XVII ст. / О.М.Апанович. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 299 с.
12. Багалій Д.І. Історія України / Д.І.Багалій. – Х.: Основа, 1990. – 255 с. Про І. Сірка – полковника харківського полку див.: С. 44, 71, 110– 111.
13. Верстюк В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронол. довід. / В.Ф.Верстюк, О.М.Дзюба, В.Ф.Репринцев. – К.: Наук. думка, 1995. –

668 с. – Из змісту: Визвольна війна. Українська козацька держава: [Походи запорозьких козаків під проводом І.Сірка у 1663–1675 рр.]

14. Видатні історичні та культурні діячі, життя яких пов'язане з Харківським районом: [Сірко Іван Дмитрович] // Перлина землі Слобожанської: Харківський район: історія та сучасність / За ред. М.М. Денисенка. – Х., 2003. – С. 225.

15. Голобуцкий В.А. Запорожское казачество / В.А.Голобуцкий. – К.: Госполитиздат, 1957. – 462 с. – Из содерж.: Запорожское казачество после освободительной войны 1648–1654: Иван Сирко; [Военные походы 1648–1668 гг.].

16. Дорошенко Д.І. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності / Укр. Вільна Акад. наук у США; Д.І. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1985. – 712 с. – Показч. імен: Сірко Іван – отаман Запорозької Січі, С. 690.

Діяльність І.Сірка у 1665–1676 рр.

17. Дорошенко Д.І. Нарис історії України / Д.І.Дорошенко. – Л.: Світ, 1991. – 574 с. – Показч. імен: Сірко І., С. 564.

18. Ермолаев Ю.А. Мы – слобожане: Заметки из истории Слободских казачьих полков / Ю.А.Ермолаев. – Х., 2004. – 40 с. – Из содерж.: Харьковский слободской казачий полк: [И.Д.Сирко – полковник Харьковского полка в 1664–1667 гг.]

19. Ефименко А.Я. История украинского народа / А.Я.Ефименко. – К.: Либідь, 1990. – 511с. – Имен. указ.: Иван Сирко, С. 508.

20. Котляр Н.Ф. История в жизнеописаниях / Н.Ф.Котляр, В.А. Смолий. – К.: Наук. думка, 1994. – 256 с. – Из содерж.: Кошевой атаман (Иван Сирко). – С. 227–237.

21. Крип'якевич І.П. Історія України / І.П.Крип'якевич. – Л.: Світ, 1990. – 519 с. – Імен. показч.: Сірко, С. 466.

22. Кушнар'ов Є.П. 100 кроків Харківською землею / Є.П. Кушнар'ов; Худож.–оформлювач І.В.Осипов. – Х.: Фоліо, 2004. – 351 с. – Из змісту: Біля витоків: “Про того Сірка – слава, слава і прослава...”

23. Літопис Самовидця / Підгот. Я.І.Дзиря; Редкол.: А.Д.Скаба, О.І.Гуржій, В.А.Дядіченко. – 2-ге випр. стер. вид. – К.: Наук. думка, 1971. – 208 с.

Про І. Сірка див.: Іменний показчик, С. 196.

24. Лой В.М. Лицар козацької звитяги: Цього року виповнюється 400 років від дня народж. І.Д.Сірка / В.М.Лой // Календар знаменних і пам'ятних дат, I кв. 2005 р. – К., 2004. – С. 96–99: ілюстр.

25. Маслійчук В.Л. ALTERA PATRIA: Нотатки про діяльність Івана Сірка на Слобідській Україні / В.Л.Маслійчук. – Х.: Харк. приват. музей міської садиби, 2004. – 70 с.

26. Мицик Ю.А. Козацький Край / Ю.А.Мицик. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 109–113.

І.Сірко – кошовий отаман Січі.

28. Наливайко Д. Козацька християнська республіка: (Запорозька Січ у західно-європ. іст.-лит. пам'ятках) / Д.Наливайко. – К.: Дніпро, 1992. – 495 с.

Подано відомості про політичні погляди І.Д.Сірка.

29. Нариси з історії дипломатії / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В.А.Смолій. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 2001. – 736 с. – Імен. покажч.: Сірко І., С. 729.

Подано відомості про боротьбу І.Сірка за збереження Української держави у 1657–1679 рр.

30. Полонська–Василенко Н. Історія України Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року / Н.Полонська–Василенко. – К.: Либідь, 1992. – 606 с. – Імен. покажч: Сірко І., кошовий Січі, С. 574.

31. Потрашков С.В. Харьковский полк: Три века истории: [Моногр.] / С.В.Потрашков. – Х.: Око, 1998. – 152 с. + 5 л. ил. – Из содерж.: Начало истории: [И.Д.Сирко – харьк. полковник в 1664–1665 и 1667 гг.].

32. Саратов І.Ю. Іван Сірко: [Харк. полковник] / І.Ю.Саратов. – Х.: Акта, 1998, 106, [5] с.: ілюстр. – (Харк. біогр. словник. Персоналії).

33. Сирко Іван Дмитрієвич // Харченко Т.Н. 100 знаменитих людей України / Т.Н.Харченко, О.Ю.Очкурова, І.А.Рудычева. – Х., 2004. – С. 402–407.

27. Славетний кошовий отаман Іван Сірко // Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків / О.М.Апанович. – К., 1991. – С. 191–206.

34. Іван Сірко: Зб.: Для серед. і ст. віку / Упоряд. В.Л.Чуйка; Передм. Ю.М.Мушкетика. – К.: Веселка, 1992. – 151 с.: ілюстр. – (Кошові Запорозької Січі).

35. Слабошпицький М. З голосу нашої Клію: (Події і люди укр. історії) / М.Слабошпицький. – К.: Фірма “Довіра”, 1993. – 255 с.: ілюстр. – Из змісту: Доля і недоля Івана Сірка. – С. 112.

36. Смолій В. Іван Сірко / В.Смолій // Історія України в особах: Козаччина / Упоряд., авт. передм. В.М. Горобець. – К., 2000. – С. 151–160: ілюстр.

37. Твердохліб М.Ф. Славетній кошовий отаман Запорізької Січі та харківський полковник Іван Сірко: Іст.-попул. нарис. / М.Ф.Твердохліб. – Кременчук: Фірма “Піраміда”, 1998. – 34 с.: ілюстр.

38. Чухліб Т.В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713) / Т.В.Чухліб. – К.: Вид. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2004. – 288 с. – Імен. покажч.: “Сірко І.”, С. 278.

39. Яворницький (Эварницький) Д.И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. Ч. 1-2 / Д.И.Яворницький (Эварницький). – К.: Веселка, 1995. – 447 с. – Из содерж. рис.: Памятник кошевого И.Д.Сирка; Кружка кошевого Ивана Сирка.

40. Яворницький Д.І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорізьких низових козаків / Д.І.Яворницький. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 190 с.

41. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків / Пер. з рос. І.І.Старника; Упоряд. О.М.Апанович. – Л.: Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.

Газетно-журнальний матеріал

42. Балавко О. Помин на могилі Сірка / О.Балавко // Культура і життя. – 1990. – 8 квіт.

43. Білобривець О. Вічно жива легенда Запоріжжя: [Про І.Д.Сірка] / О. Білобривець // Демокр. Україна. – 2004. – 14 жовт. – С. 7.

44. Богуш П. Ще раз про отамана Сірка / П.Богуш // Молодь України. – 1990. – 28 лют.

45. Бурбан В. Призабутий козацький генералісимус: До 325-річчя з дня смерті І.Д.Сірка, укр. політ. і військ. діяча, легендар. кошового отамана Запорізької Січі / В.Бурбан // Культура і життя. – 2005. – 28 груд. – С. 7: ілюстр.

46. Горовий В. Кошовий отаман Сірко / В.Горовий // Наш край. – 1991. – 10 груд. – (Люди твої, Україно).

47. Горовий В.І. Кошовий отаман Іван Сірко: [Про участь отамана у визвол. боротьбі укр. народу, XVII ст.] / В.І.Горовий // Ленінець. – 1992. – 11 січ.

48. Гумен Ю. Іван Сірко: міти і реальність / Ю.Гумен // Визвол. шлях. – 2000. – № 5. – С. 25–33. – Бібліогр.: 32 назв.

49. Гусак С. Іван Сірко – щит от татар / С.Гусак // Веч. Харьков. – 2002. – 12 нояб.

50. Довкола Івана Сірка // Пам'ятки України. – 1988. – № 3. – С. 8–9.

51. Дяченко В. Боротьба за Івана Сірка: [Про долю пам'ятника І.Сірку] / В.Дяченко // Укр. газ. – 2003. – 16 окт. – С. 2.
52. Змієвський С. Дума Сірка – та й наша дума / С.Змієвський // Культура і життя. – 1991. – 20 лип.
53. Кисіль М. Козаки: [Нарис про І.Сірка та краснокут. козаків М.Сидоренка, Г.Хоменка] / М.Кисіль // Промінь. – 1992. – 3 січ.
54. Лазуренко Г. Кошовий Сірко / Г.Лазуренко // Дзвін. – 1992. – № 1/2. – С. 17.
55. Махун С. “Справний і щасливий вождь”: Іван Сірко в плену многовекторности / С.Махун // Зеркало недели. – 2005. – 14 мая (№ 18). – С. 21.
56. Медвідь В. Як жив і коли помер Іван Сірко / В.Медвідь // Слобід. край. – 2003. – 30 серп.
57. Нестерук В. Судьба кошевого / В.Нестерук // Деловая жизнь. – 1995. – № 10. – С. 36.
58. Те саме // Событие. – 2001. – № 38. – С. 10.
60. Пепа В. Упокій Івана Сірка / В.Пепа // Слово просвіти. – 2000. – 10 жовт. – С. 14–15.
59. Те саме // Наук. світ. – 2001. – № 1. – С. 26–29.
61. Полководець від бога // Шлях перемоги. – 2005. – 17 серп.
62. Романов К. пройшло все, одна слава зосталася...: [Про встановлення пам'ятника І.Сірку в Мерефі] / К.Романов // Краєзнавство. – 1995. – № 1/4. – С. 69–71.
63. Саратов І. Іван Дмитрович Сірко – перший Харківський полковник / І.Саратов // Березіль. – 1993. – № 5/6. – С. 150–184.
64. Снігир В. Від бога полководець: [Життєвий шлях І.Сірка] / В.Снігир // Наука і суспільство. – 2005. – № 11/12. – С. 30–33.
65. Снігир В. Від бога полководець: [До 400-річчя від дня народж. І.Сірка] / В.Снігир // Уряд. кур'єр. – 2005. – 20 жовт. – С. 18.
66. Тараненко М. Легендарний отаман з Мерефи / М. Тараненко // Слобід. край. – 1997. – 27 берез.
67. Шаповал І. Портрет легендарного отамана / І.Шаповал // Дніпро. – 1980. – № 8. – С. 137–141.
68. Шудря М. А за писаря – академік, або чи знав грамоту козацький отаман Іван Сірко?: [Про епістоляр. спадщину І.Сірка] / М.Шудря // Наш край. – 1992. – 22 трав.

69. Яворницький (Эварницкий) Д.И. Иван Дмитриевич Сирко – славный кошевой атаман Войска Запорожского низовых казаков / Д.И.Яворницький (Эварницкий) // Донбасс. – 1989. – № 2. – С. 94–110; № 3. – С. 92.

70. Те саме. – Дніпро. – 1990. – № 10. – С. 61–68; № 11. – С. 124–144. – укр. мовою.

71. Яковлев А. Кошовий отаман Іван Сірко / А.Яковлев // Червона зірка. – 1991. – 12 груд. – (Сторінки історії).

Образ І.Д. Сірка в художній літературі і фольклорі

72. Горбань М. Козак і воєвода: Іст. повість [про харк. період життя І.Сірка, нар. повстання на Слобожанщині] / М.Горбань // Руїна: друга половина XVII ст. / Упоряд. і передм. О.І.Гуржія. – К., 1996. – С. 17–133.

73. Григор'єв–Наш (Григоріїв Н.). Історія України в народних думах та піснях / Григор'єв–Наш (Григоріїв Н.); Ред. та упоряд. ілюстр. А.Демиденко. – К.: Веселка, 1993. – 272 с.: ілюстр. – Із змісту: Кошовий Іван Сірко. – С. 151.

74. Думи / Упоряд., підготовка текстів, вступ. ст. та прим. М.П.Стельмаха. – К.: Держ. вид-во худож. л-ри, 1959. – 186 с. – Із змісту: Вдова Івана Сірка.

75. Думи / Упоряд. текстів, вступ. ст., прим. та комент. Г.А.Нудьги. – К.: Рад. письменник, 1969. – 354 с. – Із змісту: Вдова Сірка Івана. – С. 188–191.

76. Історичні пісні / Упоряд., вступ. ст., прим. В.Г.Хоменка. – К.: Муз. Україна, 1971. – 320 с. – Із змісту: Та ой як крикнув же та козак Сірко. – С. 88–89.

77. Кащенко А. Запорозька слава: Іст. повість [про военні походи І.Сірка кінця 1660-х років на Крим. ханство] / А.Кащенко // Руїна: друга половина XVII ст. / Упоряд. і передм. О.І.Гуржія. – К., 1996. – С.134–182.

78. Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове / А.Кащенко. – Дніпропетровськ: Січ, 2001. – 495 с. – Із змісту: Оповідання третє: Військо Запорозьке під час Великої Руїни (1648 – 1680 роки). – С. 155–204.

79. Кирдан Б.П. Украинский народный эпос / АН СССР. Ин-т мировой лит.; Б.П. Кирдан. – М.: Наука, 1965. – 354 с.

Імен. указ.: Сирко И.Д.; С. 351.

80. Костомаров М. Руїна. Гетьманування Дем'яна Многогрішного: [Іст. повість] / М.Костомаров // Руїна: друга половина XVII ст. / Упоряд. і передм. О. І.Гуржія. – К., 1996. – С. 183–275.

Відомості про участь І.Сірка у походах на Умань, Брацлав, Поділля у 1671–1672 рр.

81. Кулаковський В.М. Іван Сірко: Роман / В.М.Кулаковський; Худож. В.Є.Єрко. – К.: Молодь, 1992. – 320 с.: ілюстр.

82. Кулаковський В.М. Лицар низового війська: [Іван Сірко] / В.М.Кулаковський // Україна. – 1988. – 15. – С. 10–12.

83. Легенди та перекази / Упоряд., прим. А.Л.Іоаніді ; Вступ. ст. О.І.Дея. – К.: Наук. думка, 1985. – 400 с. – Із змісту: Кошовий Іван Сірко. – С. 193, 194, 376, 377.

84. Лицарі волі. Кн. перша. Легенди. Перекази / Упоряд. П.О.Будівський. – К.: Знання, 1992. – 240 с. – Із змісту: Кошовий Сірко; Як Сірко переміг татар; Сила Сіркової руки; Сірентій Праворучник; Великий воїн; Козацька битва з турками; Превеликий характерник; Заповідь Сірка; Як Сірко умирав.

85. Малик В.К. Таємний посол: Тетрилогія: В 2 т. / В.Малик. – К.: Дніпро, 2002. – Т.1–2.

86. Мушкетик Ю. Яса: Роман / Ю.Мушкетик. – К.: Дніпро, 1990. – 831с.

87. Чабаненко В.А. Козацтво і фольклор: [Думи, легенди і перекази про І.Сірка та долі його родичів] / В.А.Чабаненко // Українське козацтво: Мала енцикл. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 234–236.

88. Шевченко В.Ф. Художня література українська про козацтво: [Образ І.Сірка у худож. творах] / В.Ф.Шевченко // Там само. – С. 520–527.

Бібліографічні посібники про І.Д. Сірка

89. Багалій Д.І. Вибрані праці: У 6 т. Т. 2. Джерелознавство та історіографія історії України / Д.І.Багалій. – Х.: Золоті сторінки, 2001. – 663 с.

У критико-бібліографічному огляді творів вміщено інформацію про діяльність І.Д.Сірка.

90. Видатні слобожани: Іван Дмитрович Сірко // Історія Слобідської України: Наук.–допом. покажч. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Упоряд.: Г.М.Єрофєєва, В.О.Ярошик. – Х., 1993. – С. 200–202.

91. Іван Сірко // “Тої слави козацької повік не забудем...”: Рек. бібліогр. покажч. з історії укр. козацтва / М-во культури і мистецтв України; Нац. парлам. б-ка України. – К.: ВАТ “Вид-во “Київська правда”, 2004. – С. 187–189.

92. Харьков и губерния на страницах газеты «Южный край» (1880–1918) Вып. 1: 1880–1886: [Библиогр. пособие] / Харьк. гос. науч. б-ка им. В.Г.Короленка; Сост.: В.А.Ярошик, Т.В.Гологорская, Н.Л.Манова. – Х., 2002. – 180 с.

Про І.Сірка див. “Именной указатель”, С. 162.

93. Історія міст і сіл Харківської області: Бібліогр. покажч. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка, Харк. обл. універс. наук. б-ка. – Х., 2004. – Ч. 1–2.

Ч. 1: Харків і Харківська область / Уклад.: Т.В.Гологорська, Н.Л.Манова, Н.І.Полянська. – 177 с.

Ч. 2: Історія населених пунктів Харківської області / Уклад.: Л.І.Єпішева, Л.М.Конопля, Л.В.Лаухіна. – 294 с. – Іменний покажч.: Сірко І.Д., С. 270.

Вебліографія